ئۆجیان

(ئۆجین یۆنسکۆ) بەیەکێك لە هەرە نووسەرە بەرزەکانی قوتابخانەی بێهوودەیی هیچو پووچ دەژمێرێت . ئەم نووسەرە لەسالی (١٩١٢) دا لەرۆمانیا لەدایك بووە . لەتەمەنی دوو ساڵیدا بنەماڵەکەیان وولاتی رۆمانیا بەجێ دەهێڵنو بەرەو وولاتی فەرەنسە دەکەونە رێ . یۆنسکۆ لە قوتابخانەکانی فەرەنسە دەستی کرد بەخوێندن .

لەدواییدا گەرایەوە بۆ رۆمانیاو لەسالی (١٩٣٦) دا بوو بەمامۆستای زمانی فەرەنسی لەشاری (بۆخارست) . دوو ساڵ بەدواوە بەیەکجاری گەرایەوە بۆ فەرەنسا . لەوێ دەستی کرد بەئامادەکردنی باسی دکتۆرایەك . بەلام لەدوواییدا دەس بەرداری بوو . یۆنسکۆ کاتێك کە منداڵ دەبێت رووداوێك دەبینێو وای لێدەکات کەهەرگیز لەیادی نەچێتەوەو خۆی بەسەر بیرو مێشکیدا بسەپێنێت ، یۆنسکۆی منداڵ لاوێکی بالابەرز دەبینێت کە پیاوێکی پیرەمێردی کەنەفتی پەك کەوتە دەداتە بەرشەقو بەر شەپازللە . ئەم رووداوە وا لەیۆنسکۆ [بک]ـت کە بروا بەبێ هوودەییو ناماقولی ژیان بهێنێت .

ژنەگۆرانی بێژی سەربێ تووك

یۆنسکۆ هەرگیز لەبیری ئەوەدا نەبوو کە رۆژێك لە رۆژان ببێت بە شانۆیی نووسێك . بەڵکو زۆر قینی لە خوێندنو بینینی شانۆ دەبووەوە . وەك رێکەوتێك لەسالی (١٩٤٨)دا لەتەمەنی (٣٦) ساڵیدا شانۆیی – ژنە گۆرانی بێژە سەررووتاوە – کەی نووسی . یۆنسکۆ ویستی فێری زمانی ئینگلیزی ببێت .

بۆئەم مەبەستە پەرتووکێکی بچووك دەربارەی دەمەتەقێو دووان دەکرێت . کە خوێنەر فێری زمانی ئینگلیزی دەکات . ئەم فەرهەنگە بچووکە بریتیە لە دەربرینی ئەو ووشەو رستانەی کە خوێنەری سەرتایی فێری زمانی ئینگلیزی دەکەن یۆنسکۆ دەستی کرد بە تۆمارکردنی چەند ووشەو رستەیەکی پەرتووکەکە . . جێی سەرسورمان ئەوەبوو ، بۆی دەرکەوت کەوا هەفتە حەوت رۆژەو زەوی لەژێر

یۆنسکۆ

بەشی دووەم

معتصم ساڵەیی

پێماندایەو بن‌یچ لەبانی سەرمانەوەیەو گەلێ شتی سەرسورهێنەری دیکەی لەم بارەیەوە . . کەگوایە ئێمە وەك شتێکی ئاسایی سواو بەکاریان دەهێنین‌و بەسەریاندا دەڕۆین بەبێ ئەوەی هەست‌و هۆشمان برووشێنن .

لەدوای وانەی سێیەم نووسەری فەرهەنگەکە دیالۆگی نێوان (مستەر سمیت) و ژنەکەی (مەدام سمیت) دەخاتە ڕوو . بێگومان مەبەستی نووسەری فەرهەنگەکە ئەوەیە کە خوێنەر بەچەند ووشەو ڕستەیەکی ئینگلیزی ئاشنا بکات‌و هیچی تر . وەك ئەو ڕستانەی کە ژنە بە پیاوەکەی دەڵێت کەگوایە چەند منداڵێکما هەیەو ، لە دەورو بەری شاری (لەندەن)دا دادەنیشین ، یاخود دەڵێت مێردەکەی لە کارگەیەکدا نووسەرە وەیاخود کارەکەرێك‌و دوو ئاشنایان هەیە کە (مسیۆ مارتن) و (مەدام مارتن) ی ژنیەتی . گەلێ ڕستەی تر لەم بارەوە کەمەبەست ، فێرکردنی خوێنەری سەرەتاییە .

(یۆنسکۆ) زۆر بەسەر سوڕمانەوە ڕوانیە فەرهەنگەکەو بڕیاری ئەوەی دا کەوەك نووسەری فەرهەنگە ئینگلیزیەکە ، شانۆگەریەکی ڕستە پچڕ پچڕاوی بنووسێت . بەم شێوەیە دوابەدوای خوێندنەوەی فەرهەنگەکە دەستی کرد بە نووسینی یەکەم شانۆیی ناماقوڵی خۆی ، کەبەناوو نیشانی (ژنە گۆرانی بێژە سەرڕووتاوە)کە کەوا (مستەر سمیت)و (مەدام سمیت) وەك دوو کەس بیرو هۆشی خۆیان وون کردبێت . دەس دەکەن بەقسەو دوانی هیچ‌و پووچی پچر پچڕو بێ سەرو بن . لە شانۆگەریەکەدا(مستەر سمیس (لەباتی ئەوەی بڵێت حەفتە حەوت ڕۆژە ، دەڵێ سێ ڕۆژە ئەویش سێ‌شەممەو پێنج شەممەو سێ شەممەیە! بنەماڵەی سمیت‌و بنەماڵەی مارتن ئاشنای یەکترن . بەڵام لەشانۆیەکەدا دەبینین یەکتر ناناسنەوە وەك تووشی نەخۆشی‌ی لەبیرچوونەوە هاتبێتن .(مستەر سمیت باسی مردنی (بۆبی واتسون) دەکات ، بەڵام کەسیان نایەنەسنەوە کەگوایە سێ لەسەر چواری شار بە پیاوو ژن‌و منداڵو سەگ‌و پشیلەوە هەمان ناو هەڵدەگرن! لەناکاو پیاوێکی کوژێنەوە دێتە سەرشانۆو باسی ئەوە دەکات کە گوایە گایەك گوێرەکەیەکی بووە ، مشکێکیش چیایەکی بووە . . !

لەدوایی‌دا داوای ماڵ ئاوایی دەکات لەبەرئەوەی گفتی هەیە لەگەڵ ئاگرێکداو ، سێ‌ڕۆژەلـــــە ڕۆژژمـــێرەکـــەي‌دا نووسیویەتەوە . . بەم شێوەیە هەموو کەسانی‌ی شانۆیەکە بەقسەی پڕوپووچ‌و بێ ماناو لابەلای‌ی ژەنگ گرتوو دەدوێن . لەکۆتایی شانۆیەکەدا بەیەك‌دا چوونێکی بێهۆو بێمانا لەنێوان خێزانی بمیت‌و مارتن ڕوودەدات . . بەڵام چۆن بەم شەڕە کۆتایی بە شانۆیەکە بێت؟ نووسەر دوو کۆتایی بۆ شانۆیەکەی دەستنیشان کرد :

یەکەمیان کە لە گەرمەی شەڕەکەدا کارەکەرەکە بێت‌و پێی‌یان‌ڕا بگەیەنێت کە خواردنی شێوان ئامادەکراوە ، بەم شێوەیەش هەموو جۆبلاوی لێ‌بکەن‌و بکشێنەوە ، لەنێو خەڵکی بینەرانیشەوە دوو سێ کەس ڕاپەڕن‌و بێنە سەر شانۆو بەرهەڵستی ئەم شانۆیە ناماقوڵە نابەجێیە بکەن . لەوکاتەیش‌دا بەڕێوەبەری شانۆو دوو ئافسەری پۆلیس‌و چەند سەربازێك سەربکەونە سەر شانۆو ئەو دوو سێ یاخی بووە بدەنە بەرگوللەی دەمانچەو بیانکوژن . لە ئاکامی ئەم کارەیش بەڕێوەبەری شانۆ سوپاسی خۆی بەرامبەر بەم کارەی ئەفسەری پولێس ڕابگەیەنێت ، کە گوایە ئەم کارەی وانەیەك پێك دەهێنێت‌و ، ڕێ نمایی بینەران دەکات تا پارێزگاری‌ی داب‌و دەستوور بکەن . لەپاش ئەمەیش سەربازەکان داوای چۆڵ کردنی هۆڵەکە لە بینەران بکەن ، پەردەیش دابدرێتەوەو کۆتایی بە شانۆیەکە بێت . ئەم کۆتاییە لای نووسەر زۆر گران بوو ، لەبەر ئەوەی دەبێت پارەی حەوت هەشت کەسێك بدرێت بۆ سێ دەقیقەیەك . بۆیەوای بەباش زانی کە لە کاتی شەڕو هەلچوونەکەی نێوان دوو خێزانەکەدا کارەکەرەکە بێت‌و هاواریان لێ‌بکات‌و بڵێ«ئەوە نووسەری شانۆیەکەیە»و ئاکتەرەکان بە دوو ڕیز بە چەپڵەڕێزان

پێشوازیی دانەربکەن . کە بە توندو تیژییەوە بەرەو بینەران دەبێتەوەو دەستی رادەوەشێنێت‌و هاوار دەکات «ئەی گەلحۆینە! لەچنگم رزگارتان نابێت!» داواییش پەردە دادەدرێتەوە . بەلام هەردوو ئەم پێشنیارە لەلایەن دەرهێنەرو ئاکتەرەکانەوە پەسەند نەکران . لەپاشاندا لەسەر ئەو کۆتاییە پێك هاتن . کە لە کاتی شەری نێوانی دوو بنەماڵەکەدا پەردە دابدرێتەوە ، دواییش دووبارە پەردە لەسەر سەرەتای شانۆییەکە هەڵدرێتەوەو ئاکتەرەکان دەوری برگەکانی سەرەتای شانۆییەکە بگێرن . . . بەم شێوەبەش بینەر هەست بە مۆرکی بێهوودنی بکات‌و . لەوە بگات کە لە بازنەیەکی داخراوی بۆش‌دا دەسووڕێتەوە .

لە کاتی پرۆڤەکردن‌دا کێشەی ناوونیشان بۆ ئەم شانۆییە هدەدەد٠ناوو نیشانێکی بۆ شانوییەکەی هەڵبژارد وەك : (کات ژمێرری ئینگلیزی)و (بەشی وانەی ئینگلیزی)و(شێت بوونی بیگ بەن . . .) . هیچ کام لەم ناوو نیشانانە جێی رەزامەندیی دەرهێنەری شانۆگەریەکە نەبوو ، بەرهەڵستیی کرد بەوبیانووەی کە لەوانەیە وا لێکبدرێتەوە کە مەبەستی ئەم شانۆییە تەڵفیی کردنە بە کۆمەڵگای ئینگلیزی . لە کاتی پرۆڤەدا ئەکتەرێك زمانی وەرچەرخاو بە هەڵە لەباتی ئەوەی بڵێت (مامۆستاژنی قژزەرد ووتی(ژنە گۆرانی بێژی سەر رووتاوە- ، نووسەر هاواری لێ بڵندبووەوەو ووتی «دۆزیمەوە! .)بەم شێوەیە ناوونیشانی یەکەم شانۆیی‌ی ناماقوڵی «ئۆچین یۆنسکۆ داندراو ، لەساڵی (١٩٥٠)دا بینەرانی فەرەنسی بۆیەکەم جار لەسەر تەختەی شانۆ بینیان‌و پێشوازییەکی مام ناوەندیان لێکرد . کاتێك کە پرسیاریان لە نووسەر کرد بۆچی ناوونیشانی (ژنە گۆرانی بێژە سەررەووتاوەکە)ی بۆ شانۆییەکەی هەڵبژرادووە؟ لەوەلامدا ووتی :(چونکە لەشانۆگەریەکەدا نەژنە گۆرانی بێژێك هەیەو نەسەر رووتاوەو قژنێکیش! ئەم هو/یەش بەسە بۆ هەڵبژاردنی ئەم ناوو نیشانە!) (١٣)

وانەی هیچ‌وپووچی

لەساڵی (١٩٥١) دا دووهەم شانۆگەری‌ی یۆنسکۆ بەناوو نیشانی (وانە =دەرس) خرایە سەر شانۆ . شانۆگەری ناماقوڵی یۆنسکۆ دەیەوێت ئەوەمان پێ بسەلمێنێت کە هەموو شت بەبێ ئامانج لە گێژاوەیەکی خڕدا بەبێ هوودەیی دەسووڕێتەوە .

تێکرا شتەکان بێماناو بێ سەرو شوێنن . بێگومان دەم‌و دووو وت‌و ێژو قسەکردنیش ، لە شتەکانی تر ماناداتر نین ، بەڵکو هەروەك هەموو شتێکی کە لەم بوونەدا بێ ماناو سواوو ژەنگاوین . بەڵکو زمان بریتیە لە چەند رستەو برگەیەکی پووچەڵی سواوی کلێشەدار ، کە هەردەم بەبێ‌هوودە بەکاریان دەهێنین لەژیانی رۆژانەمان‌دا نووسەر لە شانۆیی (وانە)دا تەقەلاو کۆشش دەکات لەپێ/ناوی رووخاندن‌و تێکشکاندنی زمان ، بەو بیانووەی کە گوایە زمان لە ژیانی رۆژانەمان‌دا دەوری کاری گەری خۆی نابینێت ، وەك ئامرازێگ بە مەبەستی لەیەك گەیشتن . لەم شانو/یەدا مامۆستایەك وانە بە کچە قوتابییەکی دەڵێتەوەو ، هەرچەند دەکاو دەکۆشێت ناتوانێت کارەکەی بەجێ بگەیەنێت‌و وا لەو کچە قوتابیە بکا . تا لێی تێ بگات . بە دڵ شکستیەوە بەقوتابیەکەء دەڵێن «خانم دەنگەکان . دەبێت باڵەکانیان لەکاتی فرین‌دا ببەستین . . تانەکەونە سەر گوێیە کەرەکانەوە» .

هەموو هەوڵدانی مامۆستاکە بێهوودە دەبێ . گەڵی رستەو برگەو ووشەی سەیر سەیرو پچرِ پچرو هەڵبزرکاو دەهێنێتەوە بەبێ ئەوەی ئەو کچە قوتابیەی لێیان تێبگات . لە کۆتایی شانۆییەکەدا مامۆستاکە بە چەقۆیەك ، تەمسیلیانە ، قوتابیەکەی خۆی دەکوژێت . .

کورسی‌یەکان

لە حوزەیرانی ساڵی (١٩٥١) دا یونسکۆ سێیەم شانۆیی بەناوی (کورسیەکان) نووسی ناوەرۆکی ئەم شانۆییە هەر ئەو بیرو باوەرە بێهوودەیی‌یەی نووسەر دەردەبرێت ، کە گوایە زمان‌و قسەو ووت‌و وێژ نەزۆك‌و پووچەڵ‌و بێمانان . نووسەر دەیەوێت پێمان‌را بگەیەنێت (جاگەر زمان پووچەڵ بێت چۆن رامان دەگەیەنێت ! ؟) کەئەو هەموو قسانەی دەیانکەین جێورێی خۆیان ناگرن‌و کەسیش لێمان تێناگات . ئێمە گەر بکەوینە قسەوە وادادەنێین کە بۆ کۆمەڵێك دەدوێین ، بەلام لە راستیدا وانیەو ، جگە لە خۆمان زیاتر کەسی کە لێمان تێ ناگات‌و کەسیش لێمان حاڵی نابێت ، کەچی دەڵێین‌و مەبەستمان چی‌یە . . ! گەر زمان ئامرازێکی کاریگەر بێت بۆ دارشتن‌و هەڵسانەسەرپێی هەموو بابەتێکی ئەدەبێ ، ئەوە بە پێچەوانەوە زمان لەم شانۆگەیەدا دەوری خۆی دەبینێت . شانۆگەیی‌ی (کورسیەکان) دەربارەی خێزانێکە کە لە دوو پیری پەككەوتە پێك‌هاتووە . هەردووکیان بە گۆشەگیری لە نێوەراستی دوورگەیەکی بچووکدا دەژین . لەم شانۆگەریەدا ئەم دووپیرە دەیانەوێت ئاهەنگێکی گەورە بگێرن‌و ، میوانی

خەیالیش لە هەموو چین‌و دەستەیەك ، تەنانەت ئیمپراتۆریش بۆ ئەم ئاهەنگە بانگ کراون هەردووکیان پەیتا پەیتا کورسی بەتاڵ لەسەر شانۆ ریز دەکەن بەرادەیەکی هەموو جوولەیەکیان لەکاردەکەوێت . لە کۆتاییدا ووتاردەر دێتە سەر شانۆ کە هیوای رزگارییە بۆیان ، بە ووتاردەریان‌و راگەیاندووە کە پەیامێك بۆ رزگاریی گشت مرۆڤایەتیە دەبێ بەخەڵکی رابگەیەنێت . هەردووکیان لە بانێکی زۆر بەرزەوە دا خۆیان فرێ دەدەنە خوارەوەو دەڵێن «بژی ئیمپراتۆر» .

دوای ئەوە «ووتار دەر» بەرامبەر کورسیە بەتاڵەکان رادەوەستێت . دەم دەکاتەوە تا شتێك بڵێت ، لاڵ‌و پاڵ دەبێت‌و دەردەکەوێت کە هەم کەڕەو هەم لاڵە . پەردە پێوەدەدرێت . یۆنسکۆ وێنەی کەسانی شانۆگەریەکەی کێشاوە کەدەیەوێت بەزمانی یەکێکیانەوە بڵێت مرۆڤ «تەنهایە ، گۆشەگیرە ، بەژارەدارە ، هەتیوە . . تا مۆخەکەی هەست بە هەتیوی دەکات» یاخود دەربارەی قسەو وت‌وویژو زمان بڵێت «زۆر گرانە تائەوەی هەمە دەری ببرم . . بەڵام پێویستە هەموو شتێك بڵێم» مەبەستی سەرەکیی هەرەگرنگی نووسەر ئەوەیە کەگوایە ، هەموو شتێك لە بووندا وەك ئەو کورسیانە بەتاڵن‌و بۆشونی هەموو پەیامێك‌و بیروباوەرێکیش وەك پەیامی دووپیرەکە بێ‌ئاکام‌و بێ‌ئەنجامە هەموو قسەو وت‌وویژو دەربڕینێکیش وەك دەربرینەکەی «ووتاردەر»ەکە بوونیان نیە .

(یۆنسکۆ) لەساڵی (١٩٥٣) دا یەکەم شانۆیی درێژی خۆی بەناوونیشانی (ئەمیدیێ) وە نووسی دەربارەی ژن‌و مێردێك کە لە ناوەراستی تەمەنیاندان . پازدە ساڵ بەسەر ژن‌و مێردا یەتیاندا تێپەریوە ، دوورە پەرێزی‌و گۆشەگیریان لە ژیانیاندا گرتۆتەبەر . لەسەردەمێکی کۆندا شتێك لە نێوانیاندا مردووەو لاشەکەیشی (لەوانەیە مەبەست لەو تەرمە خۆشەویستیەکەیان بێت ؟ !) لە ژوورێکی ئەودیویانەوە رۆژ بەرۆژ لە زیادبووندایەو ، نێوەندی ئەو شوێنەیشی بۆگەن‌و پیس کردووە . رۆژێك لەرۆژان لاشە زەبەلاحەکە زیاتر دەئاوسێت‌و دەرگای ژووری دانیشتن دەشکێنێت . بۆئەوەی لەوتەرمە رزگاریان بێت ، پیاوەکە لەگەڵ خۆیدا هەڵی دەگرێت‌و بەرەو جۆگەلەکەی دەرەوەی دەبات . ئەوەی جێی سەرسورمانە لە رێگەدا لاشەکە دەبێت بە بالۆنێك‌و پیاوەی مێردە لەگەڵ خۆیدا هەڵدەگرێت .

کەرکەدەن

نووسەر شانۆیێ (کەرکەدەن)ی لە ساڵی (١٩٦٠) دا نووسی ، ئەم بەرهەمەی دەنگ‌و سەدایەکی زۆر بەربلاوی داژە . لە پاریس‌و لەندەن خرایە سەرشانۆ . یەکەم جار (جان لویس بارو) دەری هێنا ، دووەم جاریش (ئۆرسۆن ویلز) دەری هێناو ئەکتەری بەناوبانگ (لۆرەنس ئۆلیڤێ) دەوری تێدا بینی . کورتەی شانۆیەکە ئەوەیە کەخەڵکیی شارێکی بچووك تووشی گرفتێك دەبن ، گرفتەکەیش ئەوەیە هەموو ئارەزووی ئەوە دەکەن ببنە ئاژەڵی (کەرکەدەن) . بەم شێوەیەش هەموو خەڵکی شار دەبن بەو ئاژەڵە گەورەیە ، تەنها یەك کەس یاخی دەبێت ، نایەوێت ببێت بەو ئاژەڵە ناقۆلایە . لە کۆتاییدا کەئەو تاکە کەسەیش دەیەوێت وەکو خەڵکی تر ببێت بەو ئاژەڵە ، بۆی دەردەکەوێت ناتوانێت بگۆرێت ، لەبەر ئەوەی چارەنووسی لەوەدایە کەدەبێت بە ئادەمیزادەیەتیی خۆی بمێنێتەوە .

یۆنسکۆ بیری ئەم شانۆگەریەی لە زمانی نووسەری هاوەڵی (دنیس دێ رۆجیمۆنت)ەوە وەرگرت . ئەم نووسەرە بۆ یۆنسکۆ دەگێرێتەوە کە لە ساڵی (١٩٣٨) دا لە (نۆرمبێرگ)ی ئەڵمانیدا چاوی بە خۆپیشاندانێکی نازییەکان دەکەوێت . لەگەڵ خەڵکیی خۆپیشاندەراندا چاوەروانیی (هیتلەر) دەکات ، دوای چاوەروانێکی زۆر (هیتلەر) بەخۆی‌و دارو دەستەباوەر دەردەکەوێت ، خەڵکیش هیستیریا دەیان گرێت وەك نەخۆشیەك بەبێ ئاگاییەکی تەواو هەموو دەس دەکەن بە چەپڵە لێدان‌و هوتاف دان . لەسەر باسەکەی دەروات‌و دەگێرێتەوەو دەڵێت کە خەڵکی پەیتا پەیتا زیاتر دەس دەکەن بە هات‌و هاوارو چەپڵە کوتاندن بۆ ئەو کابرا نیوە شێتە گەمژە چەنە بازە . ئەمیش تووشی راراپی‌و دڵەکوتێ دەبێت لەنێو ئەو حەشاماتەدا هەست بە گۆشەگیری دەکات‌و موچرکە بە لەشیدا دێت‌و تووکی سەری رەپ دەوەستێت ، دەرك بەمانای ئەو ووتەیە دەکات کە پێی دەڵێن (هیچ وپووچیەکی پیرۆز) لە ئاکامیشدا دەتوانێت خۆی رابگرێت ، تاکو لەگەڵ ئەو لێشاوە گەمژەییەدا رانەماڵدرێت ، بەو شێوەیەش پارێزگاری لە سروشتی مرۆڤایەتیی خۆی دەکات باسی ئەم بەسەرهاتە بووە زادەی بیری شانۆییەکەی (کەرکەدەن) .

(یۆنسکۆ) دەیەوێت ، ئەوەمان پێ بسەلمێنێت کەگوایە هەموو بیرو باوەرو ئایدیۆلۆژێك بەبێ جیاوازی ، مانای دەرچوونی مرۆڤە لە سروشتی مرۆڤایەتیی خۆی . . یۆنسکۆ لێرەدا دەکەوێتە هەڵەیەکی زۆر گەورەوە ، دوای ئەوەی کە نایەوێت سنوور لەنێوان ئایدیۆلۆژی‌و

بیروباوەڕەکاندا .دابنێت‌و دەس‌نیشانیان بکات . نووسەر نایەوێت جیاوازیی نێوانی ئایدیۆلۆژی‌و بیروباوەڕی فاشستی‌و نازی کۆنەپەرستی‌و ڕەگەزپەرستیی نامرۆڤایەتی لەگەڵ بیروباوەڕی مرۆڤایەتی‌و سۆشیالیستی‌و پێشکەوتن‌خوازیدا بکات . بەڵکو بەیەك چاو سەیری هەموویان دەکات .

شانۆیی (کەرکەدەن) لە زۆربەی زۆری وولاتانی جیهاندا پیشان‌درا . هەر لە وولاتە سەرمایەدارەکانەوە تادەگاتە وولاتە سۆشیالیستیەکان . وەك : ئینگلستان . ئیتالیا . ژاپۆن . ئەسکەندەناڤیا . چیك‌و سلۆڤاکیا . یۆگسلافیا . هۆڵەنداوگەلی وولاتی‌تر . تیپی (جان لوی بارۆ) لەسەر شانۆی ئۆدیۆن – کەئێستا ناوی شانۆی فەرەنسایە - پیشانیاندا – لە وولاتی ئەڵمانیادا زیاتر لە هەزار جار پیشان درا . وە لە ئەمەریکادا سەدەها جار پیشان‌درا .

یۆنسکۆی عەبەسی دژی هەموو بیروباوەڕو ئایدیۆلۆژی‌یەك دەوەستێت ، هەوڵی پووچەڵ‌کردنەوەیان دەدات ، وەك هەموو هەوڵەکانی تری بۆ پووچەڵ کردنەوەی هەموو شتێك لەم بوونەدا . لەم بارەیەوە دەڵێت :

(گەر من بۆ ئایدیۆلۆژیەتێك دەنگ هەڵبڕم‌و سەرپێچی‌ی ئایدیۆلۆژیەتەکانی ترم کرد کەمێشکی خەڵکیان پڕکردووە ، ئەوسا منیش دەبم بەکەرکەدەنێکی کە ، سەرلەنوێ هەوڵی بڵاوبوونەوەی گرفتی پەتای کەرکەدەن دەدەم)[١٤] .

لەلایەن زۆر لە ڕەخنەگرانەوە ، ڕەخنەی توندوتیژی لی‌گیراو ، دەربارەی نووسرا کە مرۆڤێکی بی‌بیروباوەڕە ، وەهیچ دەربارەی زۆر لەو دیاردە جەرگ برانەی ئەم جیهانە جەنجاڵەی ئێمە هەڵوێستێکی مرۆڤایەتی نیە . بەڕای یۆنسکۆ گوایە دەبێت نووسەر هیچ ئایدیۆلۆژی‌و پەیامێکی نەبێت‌و بۆ بیروباوەڕێکیش تی‌نەکۆشێت . لەئەنجامی ڕەخنەیەکدا ووتی : من نووسەرم . پۆستەچی نیم . . یۆنسکۆ بە هەموو توانایەوە دژی ڕێبازی واقیعی دەروات‌و نکۆڵی لی‌دەکات دژی ئەم ڕێبازە دەڕوات کە دەڵێ :

(ڕیالیزم . واقیعی ڕاستەقینە نیە . واقیعیەت مەزهەبەو . شتێکی گەلی جیاواز . لە واقیع . بەڵکو واقیعێکی مەیوە لەکات‌و شوێندا . ڕیالیزم‌و واقیعیەت بە هەوڵدانی بۆ بەستەڵەککردنی ڕاستەقینە . خوی‌و ژیان دەشێوێنێت)[١٥] . نووسەر بەهەموو توانایەوە بەرهەڵستی‌ی ڕێبازی ڕیالیزمی دەکات . ئەو ڕێبازەی کە مەبەستی دەربڕینی واقیع‌و دژواریەکانی ژیانە . بە مەبەستی دەس نیشان کردن‌و چارەسەرکردنی ئێش‌و ئازارەکانی مرۆڤ کە پێیانەوە دەتلێتەوە لەژیاندا (یۆنسکۆ) دوژمنی سەرسەختی (برتۆلو بریخت)ی نووسەری شانۆیی‌ی ئەڵمانی بوو . بە (نووسەری چەپ ڕەوی شوێن پی هەڵگری) دادەنا . هیچ شتێکی هەست بزوێنی لە بەرهەمەکانی ئەو نووسەرە. ڕیالیستە مرۆڤایەتیەدا بەدی نەدەکردو پی‌ی دەگوت (نووسەرێکی سەرەتایی) . ئەمەیە ڕای نووسەرێکی ناماقوڵی بی‌هوودەی‌ی بەرامبەر کەڵە نووسەرێکی پێشکەوتن خواز . کە هەردەم لە ژیانیدا بە هێزو توانای بیرو قەڵەمی ، قەڵای ستەمکاران‌و چەوسێنەران‌و داگیرکەرانی دەرووخاند .

هەروەك دەس نیشانمان کرد ، هەموو شت لەژیاندا هیچ‌و بی‌هوودەو ناماقووڵە . هەر لە هەڵس‌و کەوتی مرۆڤەوە تادەگاتە زمان‌و هەڵوێست‌و بیروباوەڕو ئایدیۆلۆژی هیچ شتێك لە دەس نووسەرانی ناماقووڵ ڕزگاری نەبووە . مۆرکی بی‌هوودەییان بەسەر هەموو شتێکدا نەخش کردووە . شوێن‌و کاتیش لەژێر دەستی نووسەرانی ناماقوڵ پووچەڵ کراونەتەوە . تێکڕا هەموو شت لەم بوونەدا پووك وبی مانان . نووسەر دەربارەی شانۆیی‌ی کورسیەکان دەڵێت :

(بابەتی ئەمسیلەکە پەیامی دوو پیرەکە نیە بۆ مرۆڤایەتی . هەروەها مانای داکەوتنیان نیە لە ژیاندا . وە پەژارەی ناخ نیە کە پیرە پەك‌کەوتەکان هەستی پی‌دەکەن . بەڵکوو ئەو کورسی‌یە بەتاڵانەیە کەوا دەسنیشانێکە بۆ بزربوونی خەڵکی‌و پادشاو خواوەندو مادەو بوونی حەقیقەت . وە دەسنیشانە بۆ بەتاڵی‌ی موتڵەق . بابەتی ئەمسیلەکە دەربارەی نەبوونە)[١٦] . زمان هیچ ماناو پەیامێك ناگەیەنێت لە ژیانی ڕۆژانەدا . هەروەك . یۆنسکو لەشانۆیی (وانە)و (کورسییەکان) بە رووی دەسنیشانی کردووە . بیروباوەڕو ئایدیۆلۆژی بەهەمان شێوە ناماقووڵە هەروەك یۆنسکۆ لە شانۆیی‌ی (کەرکەدەن) دا دەسنیشانی کردووە . بەڕای یۆنسکۆ خاوەن بیروباوەڕێکی مرۆڤایەتی وەك (برتۆلو بریخت) لەگەڵ مرۆڤێکی نازی‌و ڕەگەزپەرستدا هیچ جیاوازیەکی نیە ! هەرچی هەیەو نیە لەم جیهانەدا بی‌ماناو هیچ‌و پووچەو ناماقوڵە . وەهەرچی زاراوەیەکیش هەیە وەك : مرۆڤایەتی ، سۆشیالیستی . . میللەت‌و نەتەوە ، بیروباوەڕو ئایدیۆلۆژی ، خەبات‌و تێکۆشانی چینایەتی . هەژارو دەوڵەمەندی سەرمایەدار . چەوساوەو چەوسێنەر ، داگیرکەرو نیشتمان داگیرکراو . . هتد . بەڕای عەبەسیەکان سەرجەمی هەموویان بریتین لە قالب‌و کلێشەو لە ڕاستیدا بوونیان

نیه . . ! هەموو خەباتو تێكۆشانێكیش لە پێناوی بیروباوەردا لە شتێكی هیچو پووچ بەولاوە هیچی کە ناگەیەنێت . . جا شتێکی سەیرو سەرسورهێنەر نیە گەر نووسەرێكی بێهوودەیی وەك یۆنسكۆ بە چاوی پڕ بەزەییەوە بروانێتە زایۆنیستە ڕەگەزپەرستەکانو پشتگیری خۆی لە ئیسرائیل ئاشكەرا بكات ، بەپێچەوانەی نووسەرانی ڕیالیستەوە کەهەردەم پشتگیری خۆیان لە هەموو شوێنو کاتێکدا ، لە گەلی فەلەستینی زەوی داگیرکراو دەربڕیوە یۆنسكۆ بەردەوام ، بەبێ شەرم دەستی زایۆنیستەکان دەگوشێتو برادەریو دڵسۆزیی خۆی بۆیان دەردەبڕێت . چەند ساڵێك لەمەوبەر ، بەبۆنەی ڕۆژی شانۆی جیهانییەوە ، پەیامی (یۆنسکۆ)ی نووسەر بەبۆنەی ئەو ڕۆژەوە بە هەموو وولاتانی جیهاندا پەخش کرا ، بەلام لەلایەن چەند وولاتێکەوە ئەو پەیامە ڕەت کرایەوە ، یەکێك لەو وولاتانە عیراق بوو .

کاتوشوێنو ناماقووڵ

ڕاستە کە کاتو شوێن نیسبینو موتڵەق نین . بەلام پێوانەیەکی نیسبیی تایبەتیان هەیە . بەپێچەوانەوە لە شانۆی عەبەسدا بوونیان نیەو دەسڕێنەوە . هەروەك لە شانۆگەریی (ژنە گۆرانی بێژە سەرڕووتاوە) کەدا هاتووە مستەر سمیت حەفتە بە سێ ڕۆژ دادەنێت ، کەوا گوایە بریتیە لەسێ شەممەو پێنج شەممەو دووبارە سێ شەممە . . هەر لە هەمان شانۆییدا (سمیس خانم) ڕادەگەیەنێت کە کات ژمێر نۆیە ، بەلام کات ژمێر گەورە دیواریەکە حەڤدە جار لێدەدات . ئەمانەیش هەموو نموونەن بۆ پووچەڵ کردنەوەی وەختوکات .

وەختو کات

لە شانۆیی (بکوژ – القاتل) دا . بیرانجێ دەڵێت : (لەوانەیە تەمەنم شەست ساڵ بێت . یاخود حەفتا ساڵ . یاخود سەدو بیست ساڵ . بەتەواوەتی نازانم ؟)

لە شانۆیی (کچێك لە تەمەنی شوکردندا) دا نووسەر دەیەوێت ژمارەو تەمەنو ساڵ پووچەڵو بێبایەخ بکات . لەم شانۆیەدا ئافرەتێك ئارەزووی بەشوودانی کچەکەی خۆی بە پیاوێك ڕادەگەیەنێت . لەکاتی ئامادەبوونی ناوبراودا بۆ سەر شانۆ لە باتی ئەوەی بینەر کچێك لە تەمەنی شوکردندا بەدی بکات ، دەبینێت پیاوێکەو ، ناو شان پانو سمێڵ ڕەشە . تەمەنیشی خۆی لە سێ (٣٠) ساڵێك دەدات ! پووچەڵ کردنەوەی تەمەنو ژمارە لەم ووتو وێژەدا دەردەکەوێت .

پیاو : بوانژۆر بچكۆڵەکەم ! (بە ژنەکە) : بەڕاستی چاپووکە تەمەنی چەندە ؟

ئافرەت : نەوەدو سێ ساڵە :

ماتماتیكو ژمارە بەباڵاترین نموونەی مەنتیق دەژمێررین ، دەبینین نووسەرێکی بێهوودەیی وەك (یۆنسکۆ) بەپاچو خاکەناس هەوڵی خاپوور کردنیان دەدا . لەشانۆگەیی (وانە) دا مامۆستا بەوپەڕی دڵنیایەوە دەڵێت (١+٧ دەکاتە ٨ جاری وەهایش هەیە دەکاتە ٩ نۆ) سەرەتای هەوڵدان بۆ تێکشکاندنی مەنتیقو ژمارەو کاتو شوێن لەلای دادایزمەکان سەری هەڵدا ، دوا بەدوای ئەوانیش سوریالیەکان هەمان کۆششیان دەکرد . لە زۆرێك لە تابلۆکانی (سلفادۆر دالی)ی سوریالیستدا دەبینین کاتژمێرەکان وەك هەویریان لێهاتووەو شۆڕبوونەتە خوارەوەو تینیان تێدا نەماوەو داچۆڕاون .

لە شانۆی ناماقوڵدا کەس خاوەنی کەسایەتیی خۆی نیە . نەخۆشیی لەبیرچوونەوە تووشی مرۆڤایەتی بووە .

مرۆڤ دەرك بە دەورو پشتی خۆی ناکات . هیچ پەیوەندییەکی مرۆڤایەتی بەدی ناکرێت . ئەم دیالۆگەی نێوان ژنو مێردێك باشترین نموونەیە بۆ ئەم مەبەستە :

ئاغای مارتن : من لە ژمارە نۆزدە جێگیرم ، ئەی خانمی خۆشەویست .

خانمی مارتن : ناماقوڵە : گەورەم منیش لە ژمارە نۆزدەدا جێگیرم .

ئاغای مارتن : کەواتە ، کەواتە . کەواتە ، کەواتە ، کەواتە ، ئەی خانمی ئازیزم لەوانەیە لەوێ چاومان بەیەکتر کەوتبێت .

خانمی مارتن : گەورەم ئەمە زۆر ڕێی تێدەچێت . بەلام من بەتەواوەتی نایەتەیادم .

ئاغای مارتن : شوقەیەکم لە نهۆمی پێنجەمدا هەیە ، شوقەی ژمارە هەشت ئەی خانمی ئازیزم .

خانمی مارتن : ناماقوڵە ، ئەی خودای ئاسمانان ، ئای ئەمە چۆن ڕێکەوتێکی سەیرو سەرسورهێنە ! ئەی گەورەم منیش لەنهۆمی پێنجەمداو ، لەشوقەی ژمارە هەشتدا دادەنیشم .

شانۆییەکانی (ئۆچین یۆنسکۆ) لەزۆربەی زۆری وولاتانی جیهاندا ، لەسەر تەختەی شانۆکان پیشان دەدرێن . تێکستەکانیشی وەرگێڕراونەتە سەر زۆربەی زۆری زمانانی زیندووی جیهان . دەتوانین بڵێین کەوا زۆربەی شانۆگەریەکانی ئەم نووسەرە تا ئێستاکێ وەرگێڕراونەتە سەرزمانی عەرەبی . بەلام وەك من پێی بزانم تاکو ئێستا تەنها یەك شانۆیی کورتی

ئەم نووسەرە کە بە ناوی (بۆشانی ی)یە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی و لەگۆڤاری ڕۆشنبیری نوێدا بلاوبووەوە .

سەمویل پیکێت و چاوەڕوانی بێ هوودە

کاتێك کە ناوی شانۆی ناماقولّ دێتە ناوەوە . ئەوە بێگومان ناوی (سەمۆئێل بیکیت) خۆی بەرز دەکاتەوەو خۆی دەخاتە ڕوو وەك کۆڵەگەیەکی گەورەو بەتین لە مەیدانی بێهوودەیی و هیچ وپووچدا . ئەم نووسەرە لەساڵی (١٩٠٦) دا لەشاری (دبلن)ی ئیرلەندە هاتۆتە دونیاوە . لە سەرەتادا (بیکیت) وەك یارمەتیدەری مامۆستای زمانانی ڕۆمانی لە کۆلیجی (ترنتی)ی بەناوبانگ وانەی ووتۆتەوە لەپێش جەنگی دووەمی جیهانی دا ئێرلەندەی بەجێ هێشتووەو ڕووی کردۆتە شاری (پاریس)ی پایتەختی فەرەنسا . لەوێ لەگەڵ (جێمس جۆیس) کە ئەویش هەر ئێرلەندەییە - ئاشنایەتی پەیدا دەکات . لەگەڵ هەڵگیرساندنی ئاگری جەنگدا ڕوودەکاتە بەشی داگیرنەکراوی وولاّتی فەرەنسا ، لەوێ دەس دەکات بە کرێکاری . هەرلەوێ یەکەم چیرۆکی خۆی دەنووسێت . لە کۆتایی جەنگدا دەگەڕێتەوە شاری پاریس و دەس دەکات بە نووسینی سێ شانۆیی و چوار چیرۆك ، بەلام سەرکەوتن بەچنگ ناهێنێت . لە ساڵی (١٩٤٨) دا شانۆیی (چاوەڕوانی گۆدۆ)ی نووسی ، ئەم شانۆییەی لەلایەن هەموو بەڕێوبەرانی شانۆکانەوە ڕەت کرایەوە بەو بیانووەی کە (ناشانۆگەرییە) . هەرکە لە ساڵی (١٩٥٣) دا لەسەر شانۆی (دی پاپلیۆنی بچووك) پیشاندرا سەرکەوتنێکی زۆری بەچنگ هێنا . چوار سەد شەو لەسەریەك پیشان‌درا . ئەم شانۆییە بێ هوودەییە ناماقولە وەك شانۆییەکی ئاسایی نیە ، کە بریتی بێت لە ڕووداوو سەرەتاو ناوەڕۆك و کۆتایی . بەڵکو لە سەرەتاوە تا کۆتاییەکەی بریتییە لە قسەو دیالۆگی دوو کەسی پەڕەگەندە . یەکێکیان ناوی (ئەستراگۆن)ەو . ئەوی تریان (ڤلادیمیر) . هەریەك لەم دووانە کلاوێکی ڕەشی ی لەسەرەو قسەی پچڕ پچڕو ئاجڕو باجڕی بێماناو ناوەڕۆك و ناماقولّ دەکات . ئەوەی کەدەیزانن ئەوەیە کە چاوەڕوانی شتێك دەکەن کە ناوی (گۆدۆ) هەڵدەگرێت . ئەم (گۆدۆ)یە کێ بێت و چی بێت و چۆنە ؟ ئەوە خۆیشیان نایزانن . بگرە نووسەری شانۆییەکە خۆیشی هیچی لێنازانێت ! . کاتێك کە لە (بیکیت)ی نووسەریان پرس ووتیان ئەم (گۆدۆ) یە دەبێ چی بێت و کێ بێت ؟ لە وەلامدا ووتی : (ئەگەر بمزانیبایە . لە شانۆییەکە خۆیدا دەم ووت)[17] .

بەبێ هوودەیی بەردەوام هەردوو پاڵەوانی شانۆییەکە چاوەڕوانی ی گۆدۆ دەکەن . لەو هەڵوێستەوەی (کە هیچ ڕوونادات . کەس بۆلامان نایەت ، کەسیش ناڕوات . ئەمەیش بارێکە کە هەرگیز لەتواناادا نیە) . شانۆییەکە بریتیە لە دوو پەردە کە دوو ڕۆژ پێك دەهێنن . دیکۆریش زۆر هەژارە ، دارێکی بێگەلای ڕووت لە تەنیشت لارێیەکدا ڕوواوە . کەسانی شانۆییەکەیش وەك ووتمان بریتین بەرادەی یەکەم لە (ڤلادیمیر)و (ئیستراگۆن) کە بەهیوای ژوانی (گۆدۆ)وە لەوێ وەستاون . لە پەردەی یەکەمدا (بۆزو)و (لوکی) بۆ ماوەیەك دێنە سەرشانۆ . (بۆزۆ) چەوسێنەرە (لوکی)یش چەوساوەو کۆیلەیە ، (بۆزۆ) ملی (لوکی)ی بە پەتکێك بەستۆتەوەو بە ئارەزووی خۆی پەل کێشی دەکات و فەرمانی بەسەردادەدات ، تەنانەت فەرمانی (بیرکردنەوە)یشی بەسەردادەدات ! . لەکۆتایی پەردەی یەکەمدا منداڵێك دێتە سەرشانۆو بە (ڤلادیمیر) و (ئیستراگۆن) دەڵێت کە گۆدۆ (ئەم شەو نایەت . بەڵکو بەبێ گومان سبەی دێت) . هەردووك دەستەخەڕۆ دەبن . لەم کاتەیشدا وورده وورده تاریکی دادێت و مانگ لە سینەی ئاسماندا هەڵدێت . ڕۆژی دوایی . کە پەردەی دووهەم پێك دەهێنێت . هەرهەمان کێشەی پەردەی یەکەم لە ئارادا دەبێت کە ئەویش ئەوەیە (ئێستا چی بکەین ؟ چاوەڕوانی ی گۆدۆ دەکەین) . لەم پەردەیەدا چەند باس و خواسێك دێنە ئاراوە وەك : پێلاوە شڕەکانی ئیستراگۆن . یاخود ئەو بیرەوەرییە کۆنانەی دوو پەرەگەندەکە . ویاخود ئەو دارەی کە دوێنێ ڕووت و بێگەلاّ بوو . بەلاّم لەم پەردەیەدا گەلاّی لێڕوواوە . جارێکی تر (بۆزۆ) و (لوکی) پەیدا دەبنەوە نەك وەك دوێنێ . بەڵکو بەشێوەیەکی جیاواز . (بۆزۆ)ی چەوسێنەر کوێر بووەو (لوکی)ی چەوساوەیش لالّ بووە . لەم پەردەیەدا بەهەمان شێوەی ڕۆژی پێشوو پەیامبەری (گۆدۆ) جارێکی تر دێت و پێیان‌دەڵێ ئەم ڕۆیش ناوبراو نایێت . لەم کاتەیشدا بەرە بەرە ڕۆژ بەرەو ئاوابوون دەچێت . بەم شێوەیەی خوارەوە کۆتایی بە شانۆییەکە دێت :

یستراگۆن : پەتکت پێیە ؟

ڤلادیمیر : نەء

ئیستراگۆن : کەواتە ناتوانین .

ڤلادیمیر : بابڕۆین

ئیستراگۆن : چاوەڕێکە . ئەوە پشتێنەکەمە

ڤلادیمیر : زۆر کورتە .

ئیستراگۆن : لەنێو لنگمدا دەتوانیت خۆت بخنکێنیت .

ڤلادیمیر : ئەی کێ لەنێو لنگی مندا خۆی

بخنكێنێت ؟

ئیستراگۆن : ڕاسته .

ڤلادیمیر : یەك ئەنجامە (ئیستراگۆن ئەو گوریسەی کە شەرواڵە فلتەکەی ڕادەگرێت . ڕایدەکێشێت و شەرواڵەکەی دەکەوێتە بانی پێ ی هەردوو سەیری پشتێنەکە دەکەن) لەوانەیە گەر تەسکی کەینەوە سوودمان پێ بگەیەنێت بەڵام دەبێ بەتین بێت وەکو دەتەوێت .

ئیستراگۆن : بەزووترین کات دەبینیت . (هەریەکەو سەرێکی پشتێنەکە دەگرن و ڕایدەکێشن . پشتێنەکە دەپچڕێت و هەردووك دەکەون) .

ڤلادیمیر : ئەم بشتێنە بەس شایستەی نەفرەت لێکردنە . (بێدەنگی) .

ئیستراگۆن : دەڵێیت کەوا پێویستە سبەی بگەڕێینەوە ؟

ڤلادیمیر : بەڵێ .

ئیستراگۆن : دەتوانین پارچە گوریسێکی باشتر بهێنین .

ڤلادیمیر : بەڵێ (بێ دەنگی)

ئیستراگۆن : دیدی .

ڤلادیمیر : بەڵێ .

ئیستراگۆن : من ناتوانم ئاوەها بەردەوام بم .

ڤلادیمیر : تۆ وا تێ دەگەیت .

ئیستراگۆن : چۆنە جیا ببینەوە ؟ لەوانەیە باشتربێت بۆمان .

ڤلادیمیر : سبەی خۆمان دەخنکێنین (بێدەنگی) ئەگەر بێت و گۆدۆ نەیەت .

ئیستراگۆن : ئەگەر هات ؟

ڤلادیمیر : ڕزگارمان دەبێت .

ڤلادیمیر : (کڵاوەکەی ، کەهی (لوکی)یە دادەکەنێت سەیری ناواخنەکەی دەکات و دەستی پیادا دەسوێت و ڕایدەوەشێنێت و بانەکەی دەداتە بەرنووکی پەنجە ، دووبارە دەیکاتەوە سەری)

ئیستراگۆن : باشە ؟ بڕۆین ؟

ڤلادیمیر : شەرواڵەکەت هەڵبڕە .

ئیستراگۆن : چۆن ؟

ڤلادیمیر : شەرواڵەکەت هەڵبڕە ؟

ئیستراگۆن : دەتەوێت شەرواڵەکەم داگرم ؟

ڤلادیمیر : شەرواڵەکەت هەڵبڕە ؟

ئیستراگۆن : (دوای ئەوەی هەست دەکات کە شەرواڵەکەی دابەزیوە) ڕاستە (شەرواڵەی هەڵدەبڕێت . بێدەنگی) .

ڤلادیمیر : باشە ؟ بڕۆین ؟

ئیستراگۆن : بەڵێ ، بابڕۆین . (لەجێ ی خۆیان نابزوێن . پەردە) .

جۆدۆ وسمایل نامە

بەم شێوەیە کۆتایی بە شانۆییەکە دێت ، بەبێ ئەوەی (گۆدۆر) دەرکەوێ . زۆر شت دەربارەی شانۆگەریکەکەو هیمای (گۆدۆ گوتراوە . دەڵێن گوایە (گۆدۆ) هیوایەکی بێئاکامە کە هەردەم هەموو مرۆڤێك بێپەرواو بێهوودە وەك مزگێنیەك چاوەڕوانیەتی . ئەوەی هەیە کە ووشەی (گۆدۆ) لەرووی زمانەوانیەوە لە ووشەی (گۆد) ی ئینگلیزیەوە نزیکە ، کە بە مانای خوادێت . ئێمە کاتێك کە منداڵ بووین و لە مزگەوت لەلای مەلا دەمانخوێند ، پەرتووکێکی ئاینمان هەبوو کە بە شیعر دارێژرابوو ناوی (أسماعیل نامە) بوو ، لەو پەرتووکەدا گەلێ چیرۆك و ئەفسانەی سەیر سەیر هەبوون .

ئەوەی جێ ی سەرسوڕمانە ئەوەیە کە چیرۆکێکی تێدابوو ، کەزۆر لەشانۆیی ی (چاوەڕوانی ی گۆدۆ)وە نزیك بوو . لەو چیرۆکەدا کابرایەك دەچێتە سەر شاخێك و خواردن ئامادە دەکات و بەبێ هوودە چاوەڕوانی ی خودا دەکات وەك مزگێنیەك بۆ ڕزگار بوون . جانازانم ئەم چیرۆکە لە (تەورات) ەوە وەرگیراوە یاخود نا؟ چونکی تەورات سەرچاوەی هەموو چیرۆك و ئەفسانەیەکی ئاینیە . لەم دوایەدا زۆر بەدوای ئەو (أسماعیل نامە) یەدا گەڕام و بەچنگم نەکەوت .

وەك ووتمان ناوەڕۆکی شانۆیی ی (چاوەڕوانی ی گۆدۆ بریتیە ، لە چاوەڕوانی ی بێهوودەی (گۆدۆ) . ئەو دوو کەسە لە سەرەتای شانۆییەکەوە تا کۆتاییەکەی هەر بە هیوای هاتنی (گۆدۆ)وەن . بەبێهوودەیی کاتەکەیان دەبەنە سەر سەرەڕای نەخۆشیەکانیان (ڤلادیمیر بە پرۆتستاتیەوە دەتلێیتەوە ، ئیستراگۆن پەراسووی شکاوەو یەکێکیان لە دەمیەوە ئەوی تریان لەپێیەوە بۆنی ناخۆشیان لێ دێت بەبێ هیچ ناوەڕۆکێکی بایەخدار دەدوێن :

ڤلادیمیر : قسە نابڕێتەوە

ئیستراگۆن : دەبێ قسە بکەین تاخۆمان هەڵبخەڵەتێنین کە گوایە هەین .

ئەم دوو کەسەی شانۆییەکە خاوەن کەسایەتی خۆیان نین و هەویەی تایبەتیان نییەو سەر بە هیچ نەتەوەو زەوییەکی تایبەتیش نین و کەسایەتیان ڕوون نیە هەروەك کەسایەتی ی (گۆدۆ) ی شارراوەی نادیار : ڤلادیمیر ناوێکی ڕووسییە ، ئیستراگۆن ناوێکی ئەسپانییە ، لوکی ئینگلیزیە . . . سەرەڕای ئەمانەیش هیچیان خاوەن ئیش و کارو کاسبیەك نین . هیچ ئامانجێکیش نیە کە لە ژیانیانداپاڵیان پێوە بنێت .

وەك پێشتر ڕوونمان کردەوە کە وەخت و کات لای (ئوچین یونسکو) بزرەو بوونی نیە ، دەبینین لای (سەمۆئێل بیکیت)یش خەتی ڕاست و چەپ بەسەری دا دراوەو

سەرەنگوم کراوە . هەروەك لەم قسانەی (بۆزۆ)دا دەردەکەوێت : (بە کاتی نەفرەت لێکراوت بەس نەبێت ئازاردانم ! ئەمە شتێکە جێی بێز لێکردنەوەیەکی زۆرە! کەی! کەی! لە ڕۆژێکدا . ئەمە بەس نییە بۆت . ڕۆژێك وەك هەموو ڕۆژانی کە . ڕۆژێك لەڕۆژان ئەو لاڵ بوو منیش ڕۆژێك کوێر بووم . ڕۆژێکیش هەردووك کەردەبین . ڕۆژێك لەدایك بووین ڕۆژێکیش دەمرین . هەمان ڕۆژ هەمان چرکە . ئەمە بەس نەبێ بۆت؟

ڤلادیمیرو ئیستراگۆن تووشی لەبیر چوونەوەی هەمیشەیی بوون . تەنانەت بۆ ڕۆژی دوایی نازانن کە دوێنێکە لەکوێ بوونە . شوێنیش وەك کات هیچ بایەخێکی ئەوتۆی نییە . ئیستراگۆن وای لێ دێت تا ڕەنگی پێڵاوەکانی لەبیردەچێتەوە :

ئیستراگۆن : ئەمە هی من نییە .
ڤلادیمیر : (زۆر بەسەر سورمانەوە) هی تۆنییە!
ئیستراگۆن : پێڵاوەکانم ڕەش بوون بەڵام ڕەنگی ئەم قاوەیە .
ڤلادیمیر: تۆ دڵنیایت ڕنگی پێڵاوەکەت ڕەش بوو؟
ئیستراگۆن : باشە ، ڕەنگی مەیلەو خۆڵەمێشیبوو .

هەڵوێستی (بیکیت) بەرامبەر بە زۆردارو ستەمکارو چەوسێنەر ، هەڵوێستێکی داخەتاوە ، بۆنموونە (بۆزۆ) لە شانۆییەکەدا وەك چەوسێنەرێك و (لوکی) شیوە وەك چەوساوەیەك دەردەکەوێت یەکەمیان بەپەت و قامچی دووهەمیان لێ دەخوریت و وەك بەندەیەکو کۆیلەیەکی ژێر دەستەی خۆی ڕەفتارو هەڵس و کەوتی لەگەڵدا دەکات . لەپەردەی دووەمدا چەوسێنەر کوێر دەبێت . چەوساوەیش لاڵ دەبێت . نووسەر دەیەوێت ئەم کێشەیە وەك موعادەلەیەك بخاتە ڕووو بڵێت : کە مادامەکی چەوساوەو چەوسێنەر بەدەستی سروشت و چارەنووسەوە دەتلێنەوە . دەبێت جیاوازی لە نێوانیاندا نەبێت . نووسەر دەیەوێت ستەمکارو ستەم لێکراو لە ذوو تای تەرازوودا بەرامبەر یەك ڕابگرێت بەبێ جیاوازی . وەك ئەوەی کە (لوکی) ی بەش خواراو دەبێت ڕازی بێت بەبەشی خۆی وەك چارەنووسیو ، نابێت پرکێشیی جەلادەکەی بکات و بەگژیدا بچێت و یاخی بێت!

ژن و . . کۆتایی گەمەکە

ئەو شتەی کە نکوونی لێناکرێت ئەوەیە کە ژن مایەی بەردەوامیی ڕەگەزو جنسی مرۆڤایەتیەو ، هۆی بەردەوامیی ژیانە ، بە پێچەوانەوە لەلای (بیکیت) ژن سەرچاوەی مردنە .

ڕەخنەگری ناودار (مارتن ئیسلن) لەم بارەیەوە دەڵێت :

(لە شانۆیی «چاوەڕوانی گۆدۆ» دا مێینە یان بوونی هەیە بەشێوەی تیل نیشانی (تلمیحیه) لەپێناوی نەفرەت لێکردنیدا (لەلایەن بۆزۆوە) کەگوایە (ئەو سەگە زەمینەیە) ،یان تاوانبارکراوە بەوەی کەگۆر لەنێو لنگیەوە لەدایك دەبێت ، بەڵام لە شانۆیی (کۆتای گەمە)دا سەرەڕای مردنی ڕاستەقینەی دایك لەنێو تەنەکەی زبڵ و پیساویدا ، ناوی ژنێك بەشێوەیەکی لابەلایی لە دیالۆگدا دەهێندرێت . ئەویش بیکی دایکە کە هام نایەوێت نەوتی بداتێ بۆ چراکەی ، لەبەر ئەوەیش (لە تاریکیدا دەمرێت)[١٨] .

لەساڵی (١٩٥٧) دا بیکیت شانۆیی (نهایە اللعبە- کۆتایی گەمەی) نووسی لەم شنۆییەدا سێ نەوە لە کوانویەکی کەم ڕووناکی هەژاراندا دەژین نەوەی یەکەم بریتییە لە (ناگ) و (نیل) ی مێردو ژنی پیری پەك کەوتەی ئیفلیج ، کەلە نێو تەنەکەی زبڵ و پیسیدا دانیشتوون و سەریان بەدەرەوەیە . نەوەی دووهەم بریتیە لە (هام) کە ئەویش ئفیلیج و کوێرە . نەوەی سێیەم بریتیە لە (کلۆف) کە بە دەستی (هام) ی باوکیەوەو ،(ناگ)و (نیل) ی باپیرەو داپیرەیەوە تووشی ڕۆژی خۆی بووەو ناتوانێت شانی دانوێنێتەوە . ئەوەی شایستەی باسە ئەوەیە کە ووشەی (هام) لەزمانی ئینگلیزیدا لەووشەی (هامر)ەوە نزیکە کەبەمانی مێکوت دێت . ووشەی (کلۆف) نزیکە لەمانای (بزمار) . ناوەرۆکی ئەم شانۆگەریە بریتیە لە دەنگ هەڵبڕینی نارەزایی بەرامبەر ، بە لەدایك بوون و ژیان و مردن :

گلۆف : ئەی گەمژە ، تۆمنت بۆ هێنایە ، دونیاوە .
هام : نەم دەزانی .

هەروەك لەم شانۆییەدا دەردەکەوێت ، ژیان وەك ئاوی گۆمێکی بۆگەنی وێستاو وایە «ژیان هەمووی هەر پرسیارەو هەر هەمان وەڵامیشە ئەگەر ئەو پرسیارە بکرێت یاخود نەکرێت» (ناسۆریش خۆی لە خۆیدا گاڵتە جارییەکە کەهیچ گاڵتەجارییەك هاوتای نییە) . (شەپۆلەکان قرقۆشمن ، خۆریش خاڵێکی سفرە . بەم ووتانە کەسانی شانۆگەرییەکە دێنە زمان و بیروباوەری خۆیان دەردەبڕن . (هام) دەیەوێت بێهوودەیی و پووکی و بۆشایی ژیان دەربڕێت ، کەدەڵێت (بۆشایی بێکۆتایی

گەمارۆی داوین‌و هەموو مردووانی چەرخەکان بێت‌و بگێڕنەوە بۆ ژیان جارێکی تر ، دانەیێك زیخ پێك دەهێنن لەنێو ئەم بیابانەدا) .

ماوەیەك لەمەوبەر برادەرێك شانۆییەکی یەك پەردەیی نووسیبو پیشانی دام ، داوای لی‌کردم ڕای خۆم بەرامبەری دەرببڕم . دوای خوێندنەوەی ووتم : برادەری ئازیزم ئەم شانۆییەی تۆ لە شانۆیی (کۆتای‌ی گەمە) ی (بیکیت)ەوە زۆر نزیکە . . جا ئیتر ئەگەر لە ئاگاییتەوە هەڵقولابێت یاخود لەبێ ئاگاییەوە بێت! درێژەم بەقسەکانم داو ووتم شانۆییەکەی بیکیت لە ساڵەکانی پەنجا نووسراوە . . جاگەر بێت‌و ئەو شانۆییەی بیکیت هەڵسەنگێنین ودژی بووەستین یاخود پشتگیری‌ی لێوە بکەین ، هەر یەك ئەنجامان دەس دەکەوێت ئەویش ئەوەیە کە لە تۆ باشتری نووسیوەتەوە .

ئیتر برادەر گەر کاروبار بەم شێوەیە بێت‌و لەوساڵانەدا نووسەرێك بابەتێکی لە تۆ باشتری نووسیبێت . جاچ پێویستیەك هەیە تاتۆ بچیت لاسایی بکەیتەوە . . !؟ ئەمە کێشەی تۆنیە بەتەنها بەڵکو کێشەی گەلێك لە نووسەرانە لەلای خۆمان‌و گەلی شوێنی تر . گوایە ئێمە هیچ ئێش‌و ئازارو کێشەیەکی ئەوتۆمان نییە تا لەسەریان بنووسین . . ؟

ئەدامۆف‌و پاشگەز بوونەوە

ئەو نووسەرەی کە دەنگی خۆی لەگەڵ دەنگی نووسەرانی ناماقوڵدا جووت کرد ، (ئارسەر ئەدامۆف)بوو . ئەم نووسەرە لەساڵی (١٩٠٨)دا لەبنەماڵەیەکی ئەرمەنی لە قەفقاسیای ڕووسیای قەیسەریدا هاتە دونیاوە . بۆ خوێندن لە (جنێف) ژیا دوایش لە (ماینز) . لە ساڵی (١٩٢٤)دا وەلەتەمەنی شازدە ساڵیدا بەیەکجاری لەشاری (باریس) جێگربوو . .

یەکەم بەرهەمی ئەم نووسەرە چیروکیکی ، شانۆیی بوو بەناوی (پیلانی مەزن‌و بچووك) لەلایەن (جان ماری سیرۆ)وە لەتشرینی دووەمی ساڵی (١٩٥٠)دا دەهێنرا . سێ ڕۆژ بەدواوە (جان ڤیلار) شانۆیی‌ی دووەمی (ئەدامۆف)ی لەسەر تەختەی (شانزیلیزێ) دەرهێنا ،کە بەناوی (داگیر کردن– الغزو)وەوەبوو . ئەدامۆف ئاشنای (ئارتۆ)ی دەردهێنەر بوو وسترندبێرگ‌و کافکاە کارێکی زۆریان کردبووە سەری . ئەدامۆف دەگێڕێتەوە کەوا ڕۆژێکیان ڕووداوێکی بچووك لە ڕوواڵەت‌دا تووشی دەبێت‌و لە ئاکامیدا دەڵێت (ئەمەیە شانۆی ڕەسەن ، پێویستە چارەسەری بکەم) .

گوایە نووسەر کوێرێك دەبینێت لە شەقامەکان‌دا دەسوورێتەوە ، لەناکاو دوو کچی لاو بە تەنیشتیدا تێدەپەڕن ، بەبێ ئەوەی ئاگایان لی‌بێت لی‌ی دەکەون‌و لەتری پێ دەدەن‌و دەس دەکەن بە گۆرانی ووتن‌و دەڵێن (کاتێك کەچاوم نوقاند بوو وجود زۆر قەشەنگ هاتە پێشی چاوم) .

لەساڵی (١٩٥٣)دا نووسەر شانۆیی‌ی (هەموودژ بە هەمووی) نووسی دوایە دوای ئەمەشی گەلی‌ش نۆیی نووسی وەك (مانی ڕەوت)و (ژوان)و (مامۆستا تاران) ، کەئەم دوواینەیان یەکێکە لەشانۆییە هەرە بەناوبانگەکانی (ئارتەر ئەدامۆف نووسەر بەردەوام بوو لە نووسینی بەرهەمی شانۆیی کە هەموویان بۆنی بی‌هوودەیی‌و عەبەسیەتیان لی‌هەڵدەستێت . لەپاشان‌دا نووسەر بیرو باوەڕی خۆی دەگۆڕێت‌و پشتی خوی لە دەستەی نووسەرانی ناماقوڵ وەردەگێڕێت‌و دەسبەرداری ئەدەبی ناماقووڵ دەبێت . لە قوناخی تازەیدا (ئەدامۆف) ڕێبازی ڕیالیزمی‌ی ڕەخنەیی (الواقعیە النقدیە) دەگرێتەبەر . ئەگەر نووسەر لە قۆناخی یەکەمدا نامەقوولی‌و بی‌هوودەیی ژیـــان‌و گەردوونی دەردەبڕی ،دەبینین لە قۆناخی دووەمیدا ناماقوڵی‌و بی‌هوودەیی سروشتی کۆمەڵگای چینایەتی دەردەبڕێت‌و پەردە لەسەر دیارە ناهەمزارە نامرۆڤایەتیەکانی کۆمەڵگای بۆرژوای سەرمایەداری هەڵدەماڵێت هەروەك لە شانۆگەری‌ی (پینگ پۆنگ)و (پاول‌و پاولی)دا بەڕوونی دەردەکەوێت .

جان‌جینی‌ی هەژار

ئەو نووسەرە فەرەنسیەی کە بەبێ ئاگای تەواوی خۆی شانۆگەری‌ی عەبەسی‌ی دەنووسی (جان‌جینێ) بوو کەساڵی (١٩١٠)لەفەرەنسا لەدایك بووە . ئەم نووسەرە هەر لە سەرەتای چاو هەڵێنانیەوە لەسۆزی دایك‌و باوك بی‌بەش بوو ماڵە جووتیارێك بۆماوەیەك دەیگرنە خۆیان ،لەدوای هەڵەو خەتایەکی بچووك بە دەزگای ڕاستکەرەوەی هەتیوانی (أصلاحیة الأحداث) دەسپێرن . لەوێش هەڵدێت‌و ڕادەکات‌و دەس دەکات بە کاری دزی‌و تاوانی جۆراو جۆر ، لەم شار بۆ ئەو شارو ، لەم بەندیخانە بۆئەو بەندیخانە لەساڵی (١٩٤٢)دا لەبەندیخانەی شاری (مژین) یەکەم هەڵبەستی بەناوونیشانی (کیژۆڵەی گولان دەنووسێت) .

لەساڵی (١٩٤٧)دا یەکەم شانۆیی‌ی بەناوونیشانی (کارەکەرەکان) دەنووسێ . ئەم شانۆگەرییەش وەك ژیانی نووسەر خۆی بۆنی نامەقوولیەت‌و تاوانی لی‌هەڵدەستێت هەندێك لە ڕەخنەگران ووتیان لەوانەیە مەبەستی نووسەر پشتگیری کردن بێت لە

هەژارو کارەکەرو چەوساوەکان نووسەر ئەم بۆەچوونەی ڕەت کردەوەو ووتی (پارێزگاری لە چارەنووسی کارەکەرەکان ناکەم . وەك بزانم نیقابەیان هەیەو کاروباریان دەگرێتە ئەستۆ . جان جینێ شانۆیی (ڕەش پێستەکان ی) نووسی . وەلامی پێشووی دووپات کردووەوە . کە مەبەستی پشتگیری کردن نیە لە ڕەش پێستەکان . بەم شێوەیە وەلامی ڕەخنەگرەکانی داوە :

(وەك بزانم حیزبێك هەیە پارێزگاری لەڕەنگدارەکان دەکات ومن هیچم بەسەریانەوە نیە) . بەلێ ئەمەیە هەلوێستی نووسەرێکی عەبەسی کە مرۆڤێکی سەرلێشێواوە تاكڕەوە . کەهەر بۆخۆی دەژیو چارەنووسی خۆی بەتەنها لامەبەستەو بەس . مرۆڤێکە بەبێ ئامانجو هیچ هیوایەکەوە لە ژیاندا هەنگاو دەنێت . ژیان لەبەرچاوی وەك کاغەزێکی ڕەش وایە . ژیانی پڕە لە ترسو لەرز لەچارەنووسو مردن . لە ژیاندا هیچم بیرو باوەڕو پێوانەیەكو ئاستێکی مرۆڤایەتی بەدی ناکرێت .

ژیانی مرۆڤی بێهوودە هەروەك ژیانی مندالێکی ساوا وایە کە دەوروبەری پڕە لە ووشەی بڤە) ئەوەی شایستەی باسە ئەوەیە کە نووسەرانی بێهوودەی وەك ئەنجامی ڕێبازەکان پێشووتریان گەیشتنە ڕێگایەکی بەستراوو هیچم ئاکامێکی ئەوتۆیان بەچنگ نەهێناوە ڕێبازەکەیان پووچەل بووەوە دوای ئەوەی کە بۆ چەند سالێك دەوری خۆی بینی وەك ڕەنگ دانەوەی زرووفو بارو دۆخی سەردەمێکی تایبەتی

ئەنجامو . . کاتی ووشك نەکردوو

ئێستاکێ قوتابخانەی بێهوودەی بە تەواوەتی پەکی کەوتووەو لەکار وەستاوە لەم سالانەی دواییدا هیچ بەرهەمێکی ناماقوول بەدی ناکرێت کە لە تواناییدا هەبێتەدەنگدانەوەیەکی ئەوتۆ بخاتەوە . تەنانەت ئەو نووسەرانەی کە ڕابەری ئەم قوتابخانەیە بوونو بە دامەزرێنەری دادەنرێن . بۆ ماوەیەکی زۆر دەچێت وازیان لە نووسین هێناوە . یاخود توانای نووسینی بەرهەمێکی وایان نییە تاناوبانگێکی باش دەربکات . ئەوەی کەپێیان بوو هەموویان هەلڕشت . ئەمەیش بەپێچەوانەی ڕێبازی ڕیالیزمەوەیە کە هەرگیز ووشك بوونی بۆینیە . ئەگەر هەموو ڕێبازو قوتابخانە ئەدەبیو هونەرییە جۆربەجۆرەکان لە کۆتاییدا تووشی وەستانو بەستەلەکی بوون ، ئەوە بەپێچەوانەوە ئەدەبو هونەری ڕەیالیزمی وەك ئاوی کانیەك هەردەم لەهەلقولاندایەو ووشك بوونی بۆینە بەردەوامو زیندووە لە هەموو شوێنو سەردەمێكدا . ڕێبازی ڕیالیزمی سۆشیالیستی توانی خۆی بەسەر بیرو هۆشی ئەدیبو نووسەرانو هونەرمەندانی پێشکەوتن خوازی جیهانی سەردەمماندا بسەپێنێت ، دوای ئەوەی کە زۆری میللەتانی جیهان بیروباوەڕی سۆشیالیستیو پێشکەوتنخوازی گرێتانیەوەو بڕوایان پیێ هێنا وەك ئایدیو لۆژیەتێك کە هەردەم لە خزمەتی مروڤایەتیدایە بەبێ جیاوازی کردن لەنێوان تاكو کۆمەلدا . بەلکو تاك یەکێکە لەو کۆمەلەی کە تیایدا دەژی سەرکەوتنی کۆمەل مانای سەرکەوتنی تاکە ، داکەوتنی کۆمەلیش مانای داکەوتنو تێکشکاندنی مرۆڤی تاکە .

لەم سەردەمەی ئێمەدا دەبینین نووسەرانو هونەرمەندانی واقیعیو ریالست ڕۆژ لەدوای ڕۆژ لە بوژاندنەوەیەکی هەمیشەیینو هەردەم بەرەو پێشەوە هەنگاو دەنێن . بەرادەیەك نووسەرە هەرە بەناو بانگەکانی ئەم سەردەمەی ئێمە لەو نووسەرو هونەرمەندانەن کە ڕێبازی ڕیالیزمیان گرتۆتەبەرو دژی چەوسێنەرو داگیرکەر دیکتاتۆریەت دەوەستن . بەلام ئەوەی جیێ ستەمو داخە ئەوەیە کە هەندێك لە ڕۆشنبیرانو نووسەرانی وولاتە تازەپێگەیشتووەکان لە جیهانی سێهەمدا پەیرەوی بیرو باوەڕی وجودی بێهوودەیی دەکەنو خۆیان بەرامبەر هەموو ئێشو ئازارو ئەشکەنجەکانی کۆمەلگاکانیان گێل دەکەن . ڕاستیەکی گومان لیێنەکراوە کە هەر نووسەرێك بێتو لاسایی ئەو تەوژمە بۆرژوازیانە بکاتەوە ، سەرئەنجامی ووشك بوونەوەیەو ئەدەبێکی نەزۆك دێنێتە کایەوەو بەرهەمەکەیشی بەرهەمێکی نەمرو زیندو نابێت . بائەوە لەیاد نەکەین ئەگەر ژیان ناماقول بێت لای لیێهوودیەکان ، ئەوە شایستەی باسکردنو لێکۆلینەوەی ڕاستەقینەیە لای نووسەری ریالست گەر لەلای نووسەرانی ناماقول مرۆڤ دوای تەراویلکە (سراب) کەوتبێت ئەوە لای ریالستەکان مرۆڤ دوای بیرو باوەر کەوتووە . بێگومان هەموبیرو باوەرێکی بێهودیی سوڤیەتو بەرەلایی هەردەم لەخزمەتی سەرمایەدارو بۆرژواو شێخو ئاغادایە . بەرادەیەك ستەم کار کلیلی قەدەغە لەدەرگای هەموو بیرو باوەڕێك دەدات ، تەنها دەرگای بێ هودەیی نەبی . . ! جانازانم کێ رایەکی کەی هەیە بادەری بڕێت .

پەراوێزەکان

١ - موسوعة المصطلح النقدى- اللامعقول-نووسینی : ئارنۆلد پ .هنجلف . وەرگێڕانی د . عبدالواحد لؤلؤة . وزارة الثقافة والفنون . بغداد ١٩٧٩ ،ل ٩ .

٢ - المسرحية من أبسن الى اليوت . نووسینی ریموند ولیمر . وەرگێڕانی . د .فايز أسكندر . وزارة الثقافة والأرشاد القومي . القاهرة . ١٩٦٣ ، ل ، ١٧٢ .

٣ - سەرچاوەی پێشوو . ل ، ١٥٠ .

٤ - مسرحية هنرى الرابع ، نووسین. لويجی بيراندللو وەرگێرانی ، محمد اسماعيل محمد ، الدار القومية للطباعة والنشر القاهرة ، ١٩٦٦ - پێشەکیەکەی وەرگێر-ل ، ٢١ .

٥ - موسوعة المصطلح النقدي - اللامعقول . ل ، ٦٢ .

٦ - تأريخ المسرح الحديث ، نووسین جنفيف سيرو . وەرگێڕانی ،د. بدرالدين القاسم وزارة التعليم العالي . جامعة دمشق ، ١٩٧٤ ، ل ،٢٤ .

٧ - سەرچاوەی پێشوو .ل ،١٨ .

٨ - أليوت- نووسینو وەرگێڕانی دکتۆر فائق متي . دار المعارف بمصر، ١٩٦٦ .هەڵبەستی-رجال الجوف-ل ،١٥٠ .

٩ - مسرح اللامعقول وقضايا أخرى .يوسف عبدالمسيح ثروة . بيروت ١٩٧٥ ، ل ، ١٠ .

١٠ - دراسات في المسرح المعاصر. نووسینی يوسف عبد المسيح ثروة منشورات مكتبة النهضة بغداد ١٩٧٢ ،ل ،١٩

١٢ - مجلة الأقلام . العدد (٥) السنة التاسعة ١٩٧٣ . العبث والحريه . مؤيد الطلال ،ل ،١٣ . ل ،٢٣٨

١٣- المسرح الفرنسي المعاصر. دکتور لطفي فام . الدار القومية للطباعة والنشر. القاهره ل ٢٣٨

١٤- سەرچاوەی پێشوو ل ، ٢٥٥ .

١٥- (أوجين يونسكو(وسیٚشانۆگەریی (المغنية الصلعاء . الدرس . الرباعيه)وەرگێرانی (محمد جمعه)و (محمود خجازى) القاهرة ١٩٦٤

- پێشەکیەکەی دوەرگێر-ل ،٥٣ .

١٦- تأريخ المسرح الحديث ل ، ٥١ .

١٧- دراسات في المسرحية الحديثة . نووسین. موس السوداني .منشورات وزارة الاعلام العراقية . بغداد ، ل ،١٦ .

١٨ - سەرچاوەی پێشوو .ل ٥٢ .